

Situació actual i perspectives del turisme cultural a Menorca

ALFONS MÉNDEZ VIDAL

*Doctor en Economia
Institut Menorquí d'Estudis*

Resum

Les activitats culturals de Menorca tenen un llarg historial. El turisme, des del seu naixement, ha estat receptiu a aquesta situació i sempre s'ha apostat per convertir aquestes activitats culturals i artístiques en un producte turístic. En el present treball s'analitzen les principals realitzacions de tipus cultural amb incidència en el mercat turístic. Es distingeix entre museus, monuments, equipaments culturals, activitats culturals i la gastronomia. Es constata l'amplitud i varietat dels esdeveniments culturals desplegats, els quals, a més, assoleixen el seu punt màxim durant la temporada turística.

Paraules clau: Turisme, turisme cultural, Menorca, cultura, gastronomia

Abstract

Cultural activities have developed for a long time in Minorca. Tourism, since it appeared in the island, has been receptive to this situation. From the beginning, this cultural legacy has been turned into a tourism product. In this paper we analyse the main cultural activities with influence over tourist market. A distinction is made among museums, monuments, cultural equipments, cultural activities and gastronomy. We confirm the wide variety of the cultural events scheduled in the island. Besides they reach their peak during the tourism season.

Keywords: Tourism, Cultural Tourism, Minorca, Culture, Gastronomy

Les activitats culturals tenen una llarga tradició a l'illa de Menorca. No debades l'any 2014 el Teatre Principal va celebrar el seu 185è aniversari. El seu escenari fou el primer d'Espanya a estrenar òpera italiana. Dos anys abans l'orgue de Santa Maria complia el seu bicentenari i durant dècades fou el més important del país i un dels més notables d'Europa. Menorca també compta amb el primer llibre sobre monuments arqueològics del país, redactat per l'erudit Joan Ramis. L'estudi d'aquests jaciments ha tingut continuïtat fins als nostres dies i hi han contribuït estudiosos nacionals i estrangers, essent dignes d'esment els treballs de Cartailhac, Chamberlin i l'equip de Cambridge dirigit per Margaret Murray (Ramis, 1818; Cartailhac, 1892; Chamberlain, 1927; Murray, 1938), els dos darrers pocs anys abans de la Guerra Civil.

Aquesta llarga trajectòria cultural ha estat apreciada des de sempre pels visitants que venien a l'illa. Al segle XIX el Teatre i l'orgue eren els principals atractius de Maó i gairebé tots els forans que visitaven Menorca es desplaçaven a visitar algun monument megalític, especialment els que són més propers a Maó; alguns d'ells es feien ressò de les descripcions i teories dels autors ja esmentats (Méndez, 2014).

Els menorquins han mantingut viva aquesta inquietud cultural fins a l'actualitat. D'altra banda, les entitats que gestionen i promouen el turisme a Menorca, des de la fundació del Foment del Turisme el 1932, sempre han apostat per convertir aquestes activitats culturals i artístiques en un producte turístic i, per aquest motiu, per un costat han aportat fons per al seu sosteniment i, per l'altre, els han inclòs dins de l'oferta turística illenca en els seus programes i informacions turístiques.

Aquests antecedents són obligats quan es vol explicar quina és la relació entre cultura i turisme a l'illa de Menorca. A continuació, descriurem els principals elements culturals que són a l'abast del turista que visita a l'illa, dividits en museus, equipaments culturals, monuments, i activitats culturals i gastronòmiques.

1. Museus i instal·lacions museïtzades

La principal institució d'aquest tipus és el Museu de Menorca, ubicat des del 1986 a l'antic claustre del convent dels franciscans. Té els seus orígens al museu municipal de Maó, que obrí les seves portes el 1889, i el 1944 va ser assumit per l'Estat. Actualment és gestionat pel Consell Insular de Menorca amb una encomana de gestió del Govern Balear.

És la institució amb un fons més ampli i amb un horari més prolongat, ja que obre de dimarts a diumenge. En temporada d'estiu —d'abril a octubre— el seu horari de dimarts a dissabte s'amplia als capvespres. L'entrada és gratuïta. Tot i que la part principal del museu és la dedicada a l'arqueologia, també té un bon fons de pintures, mapes i altres peces de l'edat contemporània. Disposa de plana web.

Museu de Menorca

A Ciutadella hi ha el Museu Municipal Bastió de Sa Font, que està centrat en el patrimoni arqueològic del terme. L'horari és el mateix del Museu de Menorca, si bé la temporada estival comença el mes de maig. L'entrada és de pagament pels majors de 12 anys; el dimecres és gratuït. Té un espai propi a la plana web de l'Ajuntament de Ciutadella.

També és molt digne de menció el Museu Militar, inaugurat el 1981 i que actualment és gestionat per un consorci format pel Ministeri de Defensa, el Govern Ba-

lear, el Consell Insular de Menorca i l'Ajuntament des Castell. Només obre els matins; els mesos de juny, juliol i agost el seu horari s'amplia i obre de dilluns a divendres i el primer diumenge de cada mes. És de pagament pels majors de 12 anys. Té un espai propi molt limitat a la plana web del Consorci del Museu Militar de Menorca.

Des del 1987 funciona el Museu Etnològic de Sant Lluís, ubicat al molí de dalt de la població i gestionat per l'Ajuntament. A més de conservar tota la maquinària del molí fariner de vent, té una col·lecció d'eines i estris agraris. L'horari abraça tots els dies de la setmana; els dies laborables, el matí i la tarda i els dissabtes i festius, el matí. No té plana web, però compta amb una bona entrada a la Viquipèdia i un petit espai a la web de l'Ajuntament.

A l'illa hi ha tres molins fariners més; a Ciutadella el molí des Comte, as Mercadal el molí des racó i as Castell el molí vell. Cap d'ells es pot visitar; els dos primers allotgen un restaurant i el tercer és una bella estampa a l'entrada de la població. D'altra banda, el restaurant Binisuès, situat a tres quilòmetres de Ferreries té unes sales annexes amb antiguitats i curiositats rurals, així com una notable exposició de minerals, insectes i ocells. També es fan mostres temporals de pintura i escultura.

L'Ateneu de Maó compta amb un petit espai museístic, amb un contingut bàsicament d'història natural, tot i que també hi ha peces arqueològiques. La col·lecció d'algues i mol·luscs és molt valuosa. Durant el primer terç del segle ^{xx} fou l'equipament museístic més important de l'illa i de fet en un període contenia els fons que donarien lloc al Museu de Menorca. Darrerament ha tingut una activitat molt escassa, amb llargs períodes de tancament. El 2014 ha estat reobert amb un horari molt reduït. És tancat els cap de setmana i redueix el seu horari el mes d'agost.

El Centre Artesanal de Menorca, de recent creació i situat al poble des Mercadal, és gestionat pel Consell Insular de Menorca i es dedica a la promoció de l'artesanía. D'entrada gratuïta, compta amb una exposició permanent i un centre d'informació. Només és obert de març a octubre, de dilluns a divendres en horari de matí i capvespre i els dissabtes el matí. Compta amb una bona plana web amb uns continguts molt escaients.

Al seu costat hi ha el Racó de la ràdio antiga des Mercadal, d'accés gratuït. A aquesta mateixa població hi ha un petit molí fariner, amb maquinària austro-hongaresa, que inicialment funcionava a vapor i una ferreria, amb eines, que es poden visitar durant la temporada d'estiu. Aquests espais, als quals també es pot accedir gratuïtament, no compten amb plana web.

A Ferreries el setembre del 2014 s'ha obert el Centre de Geologia de Menorca, fruit d'un acord entre l'Ajuntament i el Consell Insular. Del més de maig a setembre l'horari és de dimarts a diumenge, matí i tarda, i la resta de l'any de dimarts a dissabte, només els matins.

El 2015 és previst que s'obri al públic el Museu del llegat britànic al palau de ca n'Oliver, de Maó. Aquest equipament fou adquirit per l'Administració i els darrers anys ha estat objecte d'obres de rehabilitació i adequació a l'ús museístic per l'Ajuntament de Maó, que té previst instal·lar-hi els fons del Museu Hernández Sanz-Hernández Mora.

A Alaior hi ha el claustre del convent de Sant Diego, conegut com "Patí de sa Lluna", destinat a ser un important espai cultural i museístic centrat en el patrimoni etnològic i industrial (calçat). Ha estat adquirit per l'Administració i des de fa anys s'ha emprés un ambiciós programa de reforma i rehabilitació, actualment en curs.

2. Monuments oberts al públic

Deixant de banda el ric patrimoni arqueològic de l'illa, Menorca compta amb diversos monuments condicionats per a la visita. Potser el nucli més coherent és el que té a veure amb el llegat britànic del segle XVIII. Així, a l'entrada del port de Maó hi ha la fortalesa de Sant Felip, que també està integrada en el Consorci del Museu Militar de Menorca. Tot i que les restes en superfície estan molt malmeses, conserva un interessant sistema de defenses subterrànies.

L'entrada és de pagament. Es pot visitar de dia i de nit s'organitzen visites teatralitzades on es descriu de forma vívida la vida en el castell. És obert de març a octubre; la resta de mesos cal concertar la visita. De juny a setembre l'horari de les visites diürnes és més ampli. Les nocturnes són diàries. A la plana web del Consorci hi ha un espai amb un bon contingut sobre aquest monument i les visites.

A la cala de Sant Esteve es pot trobar el Fort Marlborough, que formava part de les defenses de la fortalesa de Sant Felip. És gestionat pel Consell Insular de Menorca. Està ambientat en el segle XVIII. Recentment ha estat restaurat i s'ha actualitzat la seva museïtzació. L'entrada és de pagament i és obert tot l'any; durant la temporada d'estiu, tots els dies de la setmana. No disposa de plana web, però sí d'entrades a la Viquipèdia i la Wikipedia.

Al mig del port hom troba l'Illa del Rei, a la qual hi ha l'hospital militar que van aixecar els anglesos durant la primera dominació de l'illa (1708-1756). L'edifici, propietat de l'Ajuntament, va caure en un abandonament i ruïna totals fins que un grup de voluntaris va assumir la seva rehabilitació i posta en funcionament l'any 2004. Actualment la part principal de l'edi-

Catedral de Menorca

fici està restaurat. A l'interior hi ha col·leccions diverses, la majoria de temàtica mèdica. Des del 2014 es pot visitar els diumenges pagant una petita entrada i és possible que els propers anys s'ampliïn els dies de visita. Compta amb una plana web amb uns continguts adients.

Catedral de Menorca

A Fornells s'alça la torre de defensa, construïda durant el darrer domini anglès (1798-1802) i que també proporciona informació sobre aquest període. Com Fort Marlborough, és gestionada pel Consell Insular de Menorca.

L'entrada és de pagament. És oberta de Setmana Santa a finals d'octubre. L'entrada és de pagament i no disposa de plana web. És a la Viquipèdia i la Wikipedia. A la població també s'hi troben les restes del castell de Sant Antoni, restaurat fa alguns anys. Es poden visitar lliurement i el seu interior s'utilitza per realitzar concerts i altres activitats culturals.

Finalment, a Ciutadella, hi ha el castell de Sant Nicolau, a l'entrada del port. De fet, fou construït a finals del segle XVII, una mica abans de l'inici de l'etapa anglesa, però cal emmarcar-lo en aquest període. És propietat de l'Ajuntament de Ciutadella, qui el gestiona. Fou restaurat el 1990 i és obert durant la temporada turística, amb entrada gratuïta.

Tornant al port de Maó, és remarcable la fortalesa d'Isabel II, a la Mola. Construïda la segona part del segle XIX, és gestionada per una empresa privada. Tanca els mesos de desembre i gener i amplia l'horari de juny a setembre, en què obre tots els dies de la setmana de 10 h. a 20 h. L'entrada és de pagament. Es realitzen nombroses activitats, que en ocasions inclouen exposicions d'art i concerts de música clàssica i moderna.

Al port també es troba el Llatzeret, a una illa situada davant del poble des Castell. Després d'haver estat residència estival dels funcionaris del Ministeri de Sanitat durant cinquanta anys, el 2015 serà transferit al Consell Insular de Menorca, que té intenció de reprendre les visites guiades que s'havien realitzat fa alguns anys. En aquest equipament, el mes de setembre es realitzen dos importants congressos d'àmbit internacional, organitzats per l'Institut Menorquí d'Estudis: des del 1984 les Trobades Científiques de la Mediterrània i des del 1989, l'Escola de Salut Pública.

La majoria de la resta de monuments es concentren a Ciutadella, l'antiga capital de l'illa, on hi ha la catedral de Menorca, del segle XIV, d'estil gòtic. La visita turística, de pagament, es realitza de maig a octubre, de dilluns a dissabte, de 10 h. a 16 h i inclou el Museu catedralici. Disposa d'un espai a la plana web del bisbat de Menorca i entrades a la Viquipèdia i Wikipedia. Alguna empresa privada n'ha fet un producte turístic.

El patrimoni religiós d'aquest poble es completa amb l'Església del Socors i el seu convent agustí, del segle XVII, que conté el Museu Diocesà, obert els mesos de maig a octubre, de dilluns a dissabte, en horari de 10 h. a 16 h. D'altra banda, es pot visitar algun dels palaus del segle XIX de la població.

A un quilòmetre de Ciutadella es troben les pedreres de s'Hostal, una antiga cantera de marès, que s'ha condicionat per a les visites, amb jardins i exposicions d'art. Gestionada per Lithica, una entitat cultural, és obert de maig a octubre, tots els dies de la setmana, el diumenge amb horari reduït. L'estiu es programen esdeveniments artístics, com ara concerts, dansa i exposicions. Compta amb una plana web ben gestionada i actualitzada.

Al cim de la muntanya del Toro, al costat des Mercadal, hi ha el santuari de la Mare de Déu, del segle XVII, que es pot visitar lliurement. Al costat hi ha una botiga i un restaurant. Es tracta d'un dels indrets que rep més visites turístiques de l'illa, també atretes per l'amplitud del panorama que s'hi divisa.

No és el cas del castell que corona el puig de santa Àgueda. Queden restes de la muralla islàmica, cisternes i una capella. La vista també és impressionant. Tot i que el 1966 fou declarat Monument Històric Nacional, el fet d'haver d'ascendir a peu per un camí empedrat i de no comptar amb un aparcament adient segurament explica la limitació del nombre de visites. Actualment és gestionat pel Consell Insular de Menorca i l'accés és lliure. Disposa d'entrades a la Viquipèdia i a la Wikipedia.

Finalment cal esmentar el centre de recepció i interpretació Rodríguez Femenias, a l'entrada del parc de S'Albufera des Grau. Funciona des del 2004 i s'hi pot veure una petita exposició permanent i un audiovisual sobre els ecosistemes d'aquesta àrea natural. A més d'informar als visitants sobre les activitats que es poden fer, s'organitzen visites guiades, habitualment els dissabtes al matí. La visita és lliure. El centre no té plana web.

En una línia similar, el maig del 2015 s'obrirà el centre d'interpretació del far de Cavalleria, que posarà en valor un dels fars de l'illa. S'han condicionat unes sales que explicaran l'ecosistema de l'indret i la vida als fars. Al costat hi haurà una terrassa per prendre la fresca. Cal dir que l'indret atreu un considerable públic a l'estiu per les seves postes de sol. Al far del cap d'Artrutx de Ciutadella funciona des de fa uns anys un restaurant.

3. Equipaments culturals

Segurament l'espai artístic més emblemàtic de Menorca és el Teatre Principal de Maó. Aixecat el 1829 i reformat completament el 2001, amb un aforament de 850 localitats. Al llarg de la seva història ha rebut la visita de tots els viatgers que passaven per l'illa; diversos autors han deixat per escrit les seves experiències (Méndez, 2014). És gestionat per una fundació en la qual participen a més de l'Ajuntament de Maó, el Consell Insular i el Govern Balear.

Es realitzen habitualment concerts, obres de teatre, dansa i altres activitats escèniques. És el teatre d'òpera més antic d'Espanya i actualment cada any se'n representen. El festival d'estiu també té lloc en aquest indret. Disposa d'una plana web ben actualitzada, així com espais a la Viquipèdia i Wikipedia —en castellà i anglès.

A Maó existeix un altre teatre, el de l'Orfeó Maonès, una associació privada que és ben activa tot l'any programant concerts i activitats teatrals i artístiques. Té un aforament de 295 localitats i disposa de plana web.

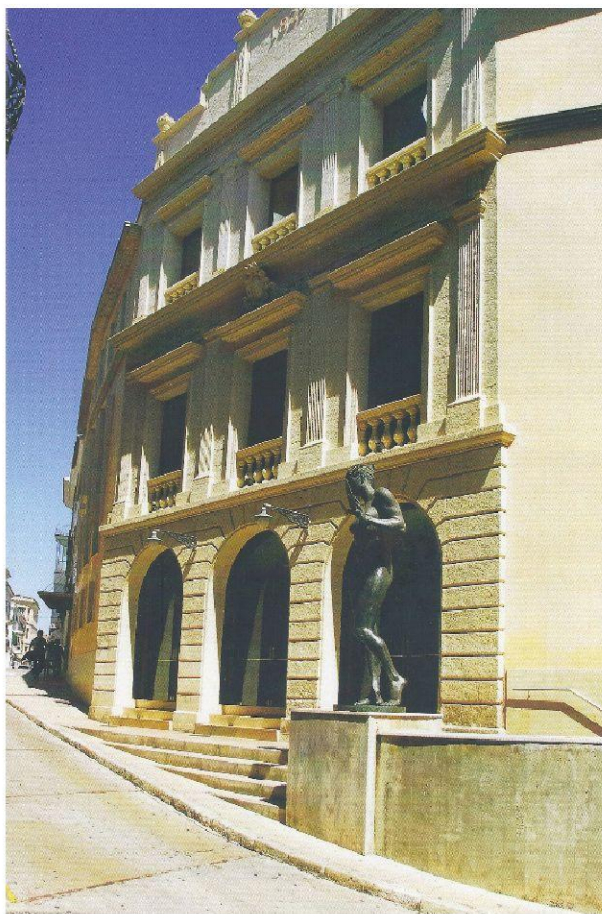
A Ciutadella hi ha el teatre des Born, inaugurat el 1875 i que ha estat reformat els darrers anys, però per diversos problemes en l'execució de les obres i dificultats per equipar l'edifici no

se sap quan tornarà a reobrir-se. És de propietat municipal, però encara no s'ha definit com serà la gestió.

Es Mercadal disposa d'una sala multifuncional, de gestió municipal, que programa habitualment activitats musicals, teatre, dansa, així com conferències i congressos. La centralitat de la seva ubicació permet que, especialment aquest darrer tipus d'activitats, superin l'àmbit local i sovint tinguin un caràcter insular.

La tardor del 2014 Sant Lluís ha inaugurat la sala polivalent Albert Camus, de propietat municipal. Ferreries també disposa d'un espai similar, que és previst que s'obri el mes d'abril de 2015.

L'antiga església de Sant Antoni de Maó, reformada el 1790 en un estil neoclàssic, fou rehabilitada el 1978 per "Sa Nostra" i des de llavors acull una sala d'exposicions i activitats musicals i escèniques. Des del 2011 ha deixat de tenir una programació pròpia i funciona com un espai cultural on les entitats de la ciutat poden desenvolupar les seves activitats.

Teatre Principal de Maó

Així mateix, l'Ajuntament de Maó té al claustre del Carme una sala d'exposicions. Finalment, La Caixa té una altra sala que deixa a les entitats culturals de la ciutat per mostres de fotografia i pintura i altres manifestacions artístiques.

A Ciutadella, l'Ajuntament disposa de l'antiga església del Roser, on ha establert una sala d'exposicions, on durant tot l'any es van programant mostres d'art. Per la seva banda, "Sa Nostra" disposava d'una sala d'exposicions que ha cedit a l'Associació de Comerciants Ciutadella Antiga.

A Alaior l'Ajuntament compta amb un centre de cultura a l'antiga església de Sant Diego, on es realitzen exposicions, concerts i altres activitats artístiques.

4. Activitats culturals

L'esdeveniment degà del panorama cultural menorquí són les audicions estiuenques de l'orgue de Santa Maria, que es van iniciar el 1959 i des de llavors es realitzen cada any. Així es donava continuïtat a l'activitat d'aquest notable orgue, que fou estrenat el 1810, el qual, per la seva qualitat sempre ha compatibilitzat el seu ús religiós amb esdeveniments de tipus artístic (Julià, 2010).

Inicialment, els concerts foren promoguts per Joventuts Musicals; el Foment del Turisme de Menorca finançà la seva activitat i subvencionà la restauració de l'orgue. Des del 1993 els ha assumit la Fundació de l'orgue de Santa Maria, constituïda per la parròquia. Al llarg dels anys ha tingut diversos formats, incloent-hi un festival internacional; actualment es limita a efectuar concerts diaris els mesos de maig a octubre, de dilluns a dissabte.

L'òpera té una considerable tradició a Maó, la qual es va revifar a partir del 1968. Al cap de pocs anys es va constituir l'entitat sense ànim de lucre Amics de s'Òpera de Maó, que va promoure a partir del 1972 la Setmana de l'òpera, al Teatre Principal, donant continuïtat a la programada l'any anterior. Des de llavors ha continuat de forma ininterrompuda. Actualment es realitzen dues òperes, una el mes de juny i l'altre el mes de desembre.

També és força antic el festival de música d'Estiu, organitzat per Joventuts Musicals, que s'inicià a Ciutadella el 1972. Els concerts es realitzen al claustre del seminari i el plat fort és la música clàssica, tot i que el certamen està obert a altres estils musicals. L'any següent es va encetar el festival de Maó, organitzat per Joventuts Musicals de Maó i que actualment té lloc al Teatre Principal. Els concerts es realitzen els mesos de juliol i agost.

L'associació Jazz Obert de Ciutadella, organitza des de l'any 1999 un festival de jazz que inicialment només tenia actuacions en aquesta població, però que els darrers anys s'ha ampliat amb algun concert a Maó. En aquest cas, però, les actuacions solen programar-se fora de la temporada turística, bé a la primavera, bé a la tardor.

L'Ajuntament de Sant Lluís porta uns quinze anys programant les Vetllades d'estiu que, durant els mesos de juliol i agost recull diverses actuacions musicals al pla de sa creu de la població, així com a les urbanitzacions del terme –cosa que també fan altres ajuntaments. Dins d'aquest programa es realitza una gala lírica al camp de futbol de la població, en la qual més d'un milenar de persones es congreguen per escoltar fragments d'òpera, sarsuela i música lleugera.

Així mateix es digne de notar que des de fa dècades a Sant Climent funciona tot l'estiu un local de jazz al qual acudeix un públic internacional. La música anomenada "menorquina", i que aplega músiques folklòriques, havaneres i altres músiques mediterrànies, té el seu reducte al bar Es Cau des Castell des de fa més de cinquanta anys. Aquestes activitats musicals són recollides a les guies turístiques, incloses les angleses⁴⁶⁴.

Un altre local que des de fa anys programa habitualment concerts és l'Akelarre, del port de Maó, que des de fa més de dues dècades realitza actuacions de músics de renom nacional i internacional. Més recentment s'ha afegit a aquesta oferta Sa terrassa del claustre del Carme, de Maó, on es programen actuacions musicals ben interessants. L'organització disposa de plana web. Al port de Ciutadella es troba el local Jazzbah que també programa aquest tipus d'actes.

Des de l'any 2012 l'Associació de Comerciants de Maó organitza tots els estius les Nits de Música al carrer. Tots els dimarts dels mesos de juny, juliol i agost, de les 21 h a les 23 30 h les botigues són obertes i es programen actuacions musicals als carrers del nucli antic de la població. Es tracta d'una activitat amb un èxit considerable que, a més dels menorquins, atreu una gran quantitat de turistes.

⁴⁶⁴ Per exemple vegeu Goulding i Goulding, 1990.

Pel que fa a l'art plàstic, l'estiu és l'època punta de tot tipus d'exposicions, normalment organitzades per les galeries d'art de l'illa. Un esdeveniment a destacar és la Migjornale que té lloc des del 2006 al poble des Migjorn. Es tracta d'una singular mostra en la qual les cases particulars de la població s'obren al públic; en elles exposen els autors de pintures i fotografies de tota l'illa. Durant dos dies milers de persones es congreguen en aquest petit poblet de poc més de mil habitants. L'any 2014 s'ha realitzat la sisena edició.

L'Ateneu de Maó és un actiu nucli cultural, amb una activitat intensa pel que fa a conferències, exposicions d'art i concerts de música clàssica. L'entitat també convoca premis de recerca i de pintura. El Cercle Artístic de Ciutadella realitza una activitat similar en aquesta població. Des de l'any 1970 convoca el premi Born de Teatre, un dels més prestigiosos del nostre àmbit cultural.

Finalment és necessari fer referència a les tertúlies a la fresca que organitza l'Ajuntament des Mercadal des del 2005 i que presenten cada estiu conferenciants de primer nivell nacional.

5. Gastronomia

Cal anotar que si bé els darrers anys la cuina menorquina ha experimentat un boom, fa temps que diverses empreses treballen per difondre els productes gastronòmics de l'illa.

A banda d'activitats més modestes, la primera iniciativa d'aquest tipus fou la visita a la destil·leria Beltran del port de Maó que es realitzava els anys seixanta, dins d'uns recorreguts turístics que també incloïen la fàbrica de bijuteria de Catisa i la de miniatures navals de Constructo (Maps, 1965). Les visites a la destil·leria continuaren després de forma independent i quan els anys vuitanta aquella fou absorbida per la de gin Xoriguer, també al port, l'empresa va continuar amb aquesta activitat.

La petita explotació rural de l'Hort de Sant Patrici va obrir el 1999 una sala de tast de formatge on finalitzen les visites a aquesta petita explotació que elabora i madura formatge amb denominació d'origen Maó-Menorca. L'ampliació de l'activitat de l'empresa a la producció de vins, el 2008, culminà amb la construcció d'un celler. El 2003 s'havia creat un jardí amb escultures que orientà la visita envers el turisme cultural.

D'aquesta manera, en aquest espai es poden apreciar dos productes ben típics de l'illa. L'establiment compta amb un bon aparcament i botiga i rep grups. Es pot accedir lliurement a les instal·lacions o realitzar visites guiades de pagament, que inclouen el tast dels productes de la casa. L'horari d'hivern és de dilluns a dissabte, matí i capvespre, i els dissabtes matí, que l'estiu s'amplia a la tarda.

Al paratge de Binifadet de Sant Lluís, el 2004, any que inicià la comercialització de vi, es va obrir al públic un celler amb sala d'exposicions. Es realitzen visites guiades; l'hivern de dilluns a divendres al matí i d'abril a octubre tots els dies en horari de matí i tarda. Les visites són gratuïtes.

Una de les iniciatives més originals és la que protagonitza les Salines de la Concepció, del port de Fornells. Els propietaris des del 2012 estan recuperant aquestes antigues salines, que elaboren flor de sal i de finals de juny a principis de setembre organitzen visites guiades a l'explotació.

Darrerament, els ajuntament de Menorca han estat actius organitzant mercats artesanals i gastronòmics, com ara a Ferreries les nits dels divendres, de finals de juny a finals d'agost, i a Mercadal les nits del dijous. Aquests esdeveniments habitualment estan ambientats amb actuacions musicals. També és habitual a tots els pobles organitzar mostres gastronòmiques, durant les quals els restaurants de la població ofereixen degustacions i menús especials.

El 2014 ha iniciat les seves activitats l'associació Fra Rotger, Gastronomia i Cultura, associat a l'Institut Menorquí d'Estudis, que ha impulsat un ampli programa d'activitats, que inclouen *showcooking*, visites guiades, publicacions i tot un seguit d'iniciatives que han posat a la cuina de l'illa en primera línia, a partir del concepte de lligar l'alimentació amb la cultura i la nutrició. Un dels aspectes treballats han estat la salsa maonesa, amb uns treballs que han apuntalat la idea del seu origen autòcton, sense deixar de reconèixer que els seus grans difusors van ser els cuiners francesos (Pelfort, 2014).

Bibliografia

- E. Cartalilhac, *Monuments Primitifs des Îles Baléares*. Toulouse: Libraire Edouart Privat, 1892.
- F. Chamberlin, *The Balearics and their peoples*. Londres: John Lane & Bodley Head, 1927.
- J. Goulding i M. Goulding, *Menorca*. Gloucestershire: The Windrush Press, 1990.
- G. Julià, *L'orgue de Santa Maria de Maó: una història de dos segles*. Ferreries: Rotger, 2010.
- J. Hernández Sanz, *El Teatre Principal i l'òpera a Maó*. Maó: IME, 2001.
- J. Maps, *A complete guide to Menorca*. Maó: Talleres gráficos Coll, 1965.
- A. Méndez Vidal, *Menorca: La Mediterrània somiada. Viatgers i visitants (1717-1934)*. Seminari Turisme i Cultura. UIB. Palma de Mallorca, abril 2014.
- D. Mercadal, *Teatro Principal de Mahón, 1829-2001*. Sant Lluís: S'Auba, 2001.
- M. Murray, *Cambridge Excavations in Minorca: Trapucó*. Cambridge: Jarrold & Sons, 1938.
- J. Pelfort Sola, "Salsa maonesa, aioli bo o unguentum digestivum", *Cuina menorquina (3)*. Ciutadella: Col·lectiu folklòric de Ciutadella, 2014.
- J. Ramis i Ramis, *Antigüedades célticas de la isla de Menorca*. Maó: Imprenta de Pedro Antonio Serra, 1818.